

O stylistycznej funkcji formacji rzeczownikowych z przyrostkiem *-ość* w *Psalterzu Dawidowym* Mikołaja Reja (1543)

Danuta Kowalska

Uniwersytet Łódzki

ORCID: 0000-0002-5550-5650

On the Stylistic Function of Noun Formations with the Suffix *-ość* in Mikołaj Rej's *Psalterz Dawidów* (1543)

ABSTRACT: The aim of the analyses presented in this article is to determine the stylistic conditions associated with the distribution of noun formations with the suffix *-ość* in Mikołaj Rej's *Psalterz Dawidów* (David's Psalter) from 1543. The conducted observations reveal that Rej employed such abstract nouns to shape the stylistic and linguistic layer of his prose translation. In line with general 16th-century tendencies, Rej used these formations not only as means of artistic expression, but also to construct the semantic level of the Psalter's text. This included avoiding concrete expressions in favor of general, timeless, and universal terms – an approach that softened the harshness of the psalmist's realist narrative. He further utilized *nomina essendi* as markers of hyperbole and superlative expression, aiming to evoke emotional responses and enhance

the expressiveness of the utterance. These derivatives also served a rhythmic function in the prose paraphrase, imitating external features of Hebrew poetry. This latter function is particularly noticeable: the translator not only grouped morphologically similar nouns in close proximity but also paid attention to their syntactic placement to maximize the text's sound qualities. These auditory effects were further reinforced by the inflectional endings shared by the analyzed derivatives. Rej's individual preferences regarding noun formations demonstrate his refined stylistic sensitivity, presenting him as an artist who consciously shaped the stylistic dimension of the translated text by skillfully exploiting the derivational and even inflectional potential (e.g., his fondness for plural forms of abstract nouns) of 16th-century Polish.

KEYWORDS: *David's Psalter*; stylistics; word formation; abstract nouns with the suffix *-ość*.

CONFLICT OF INTERESTS STATEMENT: The author declares that there were no conflicts of interest in this study.

AUTHOR'S CONTRIBUTION: The author assumes sole responsibility for: preparing the research concept of the article, the way it is presented, developing the method, collecting and analyzing data, formulating conclusions, and editing the final version of the manuscript.

Przedmiotem podjętych w niniejszym artykule badań są formacje rzeczownikowe z formantem *-ość* obecne w tekście *Psalterza Dawidowego* Mikołaja Reja. Analizy zmierzają do ustalenia uwarunkowań stylistycznych związanych z wyborem tego typu rzeczowników. Ekscerpcji poddano tekst pierwodruku, który ukazał się w roku 1543 w Krakowie w oficynie Macieja Szarfenberga i zawierał oprócz parafrazy psalmów również odautorskie komentarze tłumacza oraz modlitwy umieszczane po każdym psalmie¹.

Rzeczowniki z przyrostkiem *-ość*, stanowiące odprzymiotnikowe nazwy cech abstrakcyjnych (*nomina essendi*), reprezentują wysoce produktywną kategorię słowotwórczą w badanym zabytku. Zidentyfikowano 141 leksemów utworzonych za pomocą tego formantu, które łącznie występują w tekście blisko 1400 razy. Dla porównania współfunkcyjny sufix *-stwo* tworzy 34 derywaty rzeczownikowe (490 użyć), natomiast formant *-ota* pojawia się jedynie w jednym leksemie: *prostota* (12 użyć). Tak znaczna frekwencja derywatów na *-ość* sprawia, że są one bardzo widoczną klasą rzeczowników, przyciągając uwagę współczesnego odbiorcy. Zjawisko to nie powinno budzić zdziwienia, szczególnie w kontekście wyników badań Ewy Mróz-Ostrowskiej [1962], która w ponaddwustutronicowym opracowaniu poświęconym rzeczownikom z przyrostkiem *-ość* w polszczyźnie XVI wieku zwróciła uwagę na dużą częstotliwość występowania tego typu rzeczowników w innym utworze Reja, mianowicie w *Wizerunku*, podkreślając obecność „użyć niezwykle dla pocucia współczesnego czytelnika” [Mróz-Ostrowska 1962: 303], zwłaszcza zaś występowanie omawianej formacji słowotwórczej w kontekstach i konstrukcjach składniowych, w których współcześnie nie mogłyby funkcjonować [Mróz-Ostrowska 1962: 303]. Zdaniem badaczki, wyrazy z przyrostkiem *-ość* odznaczały się wysokim stopniem abstrakcyjności i w polszczyźnie XVI-wiecznej, szczególnie w pierwszej połowie stulecia, postrzegano je jako bardziej wyrafinowane i wartościowsze [Mróz-Ostrowska 1962: 303, 310], co decydowało o ich stosowaniu jako środków artystycznego wyrazu. Wiele tego typu słów alternowało z rzeczownikami tworzonymi od tego samego rdzenia za pomocą innych przyrostków. Zdaniem Stanisława Rosponda [1949], funkcjonowanie obok siebie równorzędnych modeli słowotwórczych było typowe dla polszczyzny XVI wieku i miało swoje źródło w wielofunkcyjności formantów oraz braku ich specjalizacji:

1 Korzystam z kompletnego egzemplarza pierwodruku przechowywanego w Niemczech w Bibliotece Uniwersyteckiej Erlangen-Nürnberg: <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bvb:29-bvo22195999-9> [dostęp: 5 listopada 2024]. Krytyczna edycja tego zabytku ukazała się w roku 2022 w Wydawnictwie Łódzkim [Kowalska, oprac. 2022].

[...] rzutkość słowotwórcza, swoboda sufiksalna, nieskrępowana tak bogatą jak dzisiaj tradycją literacko-językową oraz w niejednym wypadku spowodowana brakiem ścisłej determinacji funkcjonalnej przyrostków, sprawiła, że autorowie używają nierzadkich nowotworów, opartych o indywidualne upodobania słowotwórcze. [Rospond 1949: 125]

Podobną opinię odnajdujemy w opracowaniu Agnieszki Szczaus:

Szesnastowieczni pisarze, leksykografowie i tłumacze swobodnie korzystali z możliwości tkwiących w systemie słowotwórczym ówczesnej polszczyzny, tj. z bogactwa wykładników formalnych i różnorodności technik derywacyjnych. Przywoływali w swoich tekstach wyrazy powszechnie znane, o trwałej pozycji w słowniku, lub takie, które stopniowo wychodziły z użycia, oraz te, które były nowością w szesnastowiecznej polszczyźnie. [Szczaus 2005: 234]

Według ustaleń Mróz-Ostrowskiej formacje rzeczownikowe na *-ość* były szczególnie ekspansywne w polszczyźnie pierwszej połowy XVI wieku, stawały się najżywotniejszą formą derywacji odprzymiotnikowej²:

Średniowiecze i pierwsza połowa wieku XVI objęte były tendencją wyrażającą się na zewnątrz stałym wzrostem ilościowym formacji (na *-ość*), druga połowa wieku XVI przeciwstawia się obniżeniem linii wzrostu na rzecz dojrzalszego uporządkowania. [Mróz-Ostrowska 1962: 311]

Jako przyczynę popularności tego typu derywatów badaczka wskazywała względy praktyczne, przede wszystkim brak ograniczeń formalno-strukturalnych i co za tym idzie – wielką łatwość ich tworzenia od każdego niemal przymiotnika:

[...] każdy przymiotnik stawał się potencjalnie podstawą słowotwórczą dla rzeczownika na *-ość*, a możliwość tę wykorzystywano ówczesnie bardzo szeroko, tworząc rzeczowniki jakościowe (na *-ość*) od szeregu przymiotników”. [Mróz-Ostrowska 1962: 422].

W świetle powyższych ustaleń nie powinien dziwić współczesnego odbiorcy tak duży stopień nasycenia tekstu Rejowego *Psalterza* rzeczownikami

2 Późniejsze badania pokazały, że zjawisko szerzenia się formacji z przyrostkiem *-ość* było bardzo żywotne również w wiekach późniejszych [zob. Jaros 2007; Kawyn-Kurzowa 1963; Kwaśniewska-Mżyk 1979; Satkiewicz 1969; Węgier 1972].

z przyrostkiem *-ość*, gdyż zabieg ten można interpretować jako wyraz ogólnej tendencji obecnej w polszczyźnie pierwszej połowy XVI wieku. Jednakże dokładniejsza analiza warstwy językowej badanego tekstu ujawnia świadomą i misterną pracę tłumacza, polegającą na przemyślanym i celowym sposobie rozmieszczania omawianej formacji słotwórczej, odsłaniając indywidualne zabiegi stylotwórcze Reja oraz oryginalne rozwiązania językowe, które zachęcają do bardziej pogłębionych analiz.

Jak już wyżej wspomniano, łącznie odnotowano w tekście blisko 1400 poświadczeń wyrazowych, reprezentujących 141 haseł słownikowych. Należą do nich następujące leksemy: *bacność* (1)³, *bezpieczeństwo* (1), *błądność* (1), *burzliwość* (2), *chętliwość* (1), *chędogość* (1), *chlubiłość* (1), *chwalebność* (2), *chytrność* (3), *ciemność* (24), *ciężkość* (8), *cierpliwość* (9), *czarność* (1), *czujność* (1), *czystość* (2), *długość* (1), *dobrotliwość* (67), *doskonałość* (3), *dostojność* (1), *drogość* (1), *foremność* (1), *głębokość* (23), *godność* (11), *gorącość* (6), *gorzkość* (3), *hardość* (1), *hojność* (2), *istność* (2), *jadowitość* (2), *jasność* (7), *jedność* (3), *jedyn(n)ość* (3), *krewkość* (5), *lekkość* (12), *łściwość* (1), *lutość* (1), *łagodliwość* (1), *majątność* (2), *mądrość* (4), *miłość* (17), *młodość* (16), *mocność* (6), *możność* (186), *nawałność* (12), *nikczemność* (4), *niebacność* (1), *niebezpieczeństwo* (1), *niebytność* (1), *niedbałość* (2), *niegodność* (2), *niechęć* (10), *niemość* (1), *niesprawiedliwość* (1), *niestałość* (1), *niewczesność* (1), *niewdzięczność* (1), *niewinność* (14), *niskość* (5), *obfitość* (21), *obliczność* (70), *obłądliwość* (1), *obłądność* (1), *okrągłość* (8), *omyślność* (2), *opatrzność* (2), *osiadłość* (11), *osobność* (1), *ostarzałość* (1), *pilność* (24), *pocziwość* (33), *podniosłość* (1), *poważność* (2), *powinność* (7), *powściągliwość* (1), *pożądliwość* (8), *prędkość* (1), *prostość* (1), *proźność* (6), *przepadłość* (1), *przewrotność* (1), *przychylność* (1), *przykłonność* (1), *przykrość* (3), *radość* (38), *rozmaitość* (2), *rozpuszność* (1), *roztropność* (1), *rozność* (12), *słodkość* (3), *słuszność* (12), *spokojność* (1), *społeczność* (20), *sprawiedliwość* (103), *sprośność* (3), *sprzeciwność* (25), *srogość* (91), *sromieźliwość* (2), *stałość* (7), *starość* (6), *stateczność* (1), *suchość* (4), *sytość* (2), *szczęśliwość* (1), *szczodrość* (3), *szerokość* (4), *śmiałość* (3), *światłość* (10), *świętobliwość* (8), *thustość* (2), *trojakość* (1), *trudność* (8), *uczciwość* (3), *uczęsność* (1), *umiejętność* (2), *uporność* (2), *ważność* (1), *wdzięczność* (5), *wiadomość* (2), *wiekuistość* (2), *wielkość* (14), *wielmożność* (111), *wilgotność* (2), *wierzchność* (1), *własność* (1), *wnętrznosci* (15), *wonność* (2), *wstydlliwość* (3), *wolność* (1), *wysokość* (35), *zacość* (3), *zakrytość* (2), *zastarzałość* (2), *zatwardziałość* (1), *zimność* (1), *złość* (63), *zupełność* (1), *zwierzchność* (21), *żałość* (4), *żądliwość* (2), *żywność* (15), *żyźność* (2). Wyekscerpowany z *Psalterza* zbiór rzeczowników to derywaty transpozycyjne,

3 W nawiasie okrągłym podano frekwencję danej formy wyrazowej w tekście pierwodruku.

derywowane przede wszystkim od przymiotników jakościowych, wskazujących na cechy inherentne bądź stałe, wyjątkowo pojawiają się derywaty odczasownikowe (np. *miłość*) i odrzeczownikowe (np. *żałość*). Część wynotowanych formacji rzeczownikowych to derywaty transpozycyjno-mutacyjne [Grybosiova 1994: 33–34; Grzegorzczkova, Laskowski, Wróbel, red. 1984: 359; Grzegorzczkova, Puzynina 1979: 109], np.: *przykrość*, *trudność*. Warto zaznaczyć, że ponad 1/3 zbioru (51 haseł, 36%) stanowią *hapaks legomena*, czyli hasła o jedynostkowej egzemplifikacji w zabytku, które są formami rzadkimi albo bardzo rzadkimi także w XVI-wiecznej polszczyźnie, o czym przekonuje ekscerpcja SPXVI. Niektóre z nich to formacje nowatorskie, utworzone przez autora *Wizerunku*, które albo w ogóle nie mają poświadczeń w tekstach innych autorów XVI-wiecznych, należą więc do osobliwości Rejowego języka, albo pojawiają się okazjonalnie w późniejszych tekstach biblijnych innych autorów (np. w *Psalterzu Dawidowym* Jakuba Lubelczyka): *błądność* ‘złudność, marność’⁴), *chłubiwość* ‘chętność, skłonność do pychy’, *łściwość* ‘obłuda, fałsz’, *niemość* ‘niezdolność mówienia wynikała z przyczyn anatomicznych’, *łagodliwość* ‘słabość’, *ostarzałość* ‘podeszły, sędziwy wiek, starość’, *przepadłość* ‘1. bardzo wielka głębia, przepaść; 2. otchłań, piekło’, *przykłonność* ‘usłużność, uległość’, *uczęsność* ‘obecność, uczestniczenie w czymś, przebywanie’, *zastarzałość* ‘podeszły, sędziwy wiek, starość’. Trzeba również podkreślić, że duża część wynotowanych z Rejowego *Psalterza* rzeczownikowych formacji na -ość stanowi warianty słowotwórcze leksemów utworzonych od tej samej podstawy słowotwórczej za pomocą różnych afiksów lub odmiennych procesów derywacyjnych – takich jak: derywacja sufiksalna, prefiksarno-sufiksalna czy paradygmaticzna – i najczęściej występuje na przemian z formami na -stwo, -ota, -enie lub z krótszymi formami opartymi na tych samych podstawach, np.: *baczność* // *baczenie*; *bezpieczność* // *bezpieczeństwo*; *nieprzebieczność* // *niebezpieczeństwo*; *boleść* // *ból*; *chędogość* // *ochędogość*; *chwalebność* // *chwała*; *ciężkość* // *uciążenie*; *jadowitość* // *jad*; *mocność* // *moc* // *umocnienie*; *obliczność* // *oblicze*; *ochędogość* // *ochędogość* // *ochędożenie*; *poważność* // *powaga*; *prostość* // *prostota*; *sprzeciwność* // *sprzeciwieństwo*; *szczęśliwość* // *szczęście*; *światłość* // *światło*; *uporność* // *upór*; *wielmożność* // *wielmożenieństwo*; *wstydlivość* // *wstyd*; *żałość* // *żał*. To zauważalne bogactwo słowotwórczych szeregów synonimicznych należy traktować jako indywidualną cechę stylistyczną Reja związaną z potrzebą świadomego kształtowania warstwy stylistycznej tekstu⁵. Warto bliżej przyjrzeć się zauważalnym

4 Znaczenia omawianych leksemów podaję za SPXVI.

5 Problematyka funkcjonowania słowotwórczych rzeczownikowych szeregów synonimicznych w *Psalterzu* Reja była przedmiotem odrębnych analiz [zob. Kowalska 2010].

tendencjom związanym z repartycją rzeczowników z formantem *-ość* w *Psalterzu Dawidowym*.

Przed wszystkim formacje z sufiksem *-ość* spotykamy w Rejowym przekładzie często w miejsce spodziewanych przymiotników (np. *głębokość, lekkość, rozmaitość, srogość, wielkość, wysokość*), co wynika z faktu, że podstawową funkcją formantu *-ość* w rzeczownikach odprzymiotnikowych jest funkcja transpozycyjna. Formant ten stanowi ważne narzędzie nominalizacji zdań zawierających orzeczniki przymiotnikowe [zob. Grzegorzczkova, Puzynina 1979: 109], co niewątpliwie przyczynia się do kondensacji oraz intelektualizacji przekazu. Ponieważ przekształcenie przymiotnika w rzeczownik często wiąże się ze zmianą znaczenia z konkretnego na abstrakcyjne, tego rodzaju odprzymiotnikowe formacje wpływają na zagęszczenie semantyczne słownego przekazu, wprowadzając w kształtowany za pomocą słów obraz wymiar abstrakcyjny, często o wieloznacznym charakterze. Derywaty tworzone wykładnikiem *-ość* cechują się bowiem szczególną semantyczną kondensacją, gdyż nie odnoszą się do pojedynczej cechy, lecz do całego zespołu właściwości przypisanych podstawie [zob. Grzegorzczkova 1982: 34]. Unikanie konkretnych sformułowań, dawanie pierwszeństwa określeniom o charakterze ogólnym, ponadczasowym, uniwersalnym jest wyraźną tendencją w Rejowym *Psalterzu*, np.:

Sprawiedliwość twoja niezrównana z **wysokością**⁶ **gór** nawyższych, ani z żadną **głębokością** morską. [36]⁷

A nie dopuści nigdy temu rozciągać **możności** swojej a **srogości** bicia swego nad narodem ludu swojego,
aby też snadź oni z rozpacz y a z **srogości** karania nie byli wzgorszeni w uci-skoch swoich.

A tak, miły Panie, miej łaskawą **baczność** na Twoje wierne [...]. [125]

A nie przestał **srogości** gniewu swego nad Egiptem. [78]

6 Wszystkie wyróżnienia w cytatach – D.K.

7 W nawiasie kwadratowym podaję numer psalmu, z którego pochodzi cytat. Przykłady z dodanych do psalmów modlitw dodatkowo są oznaczane literą M, litera A zaś przy numerze psalmu oznacza, że cytat pochodzi z komentarza (argumentu) poprzedzającego dany psalm. Rej stosował w zabytku hebrajską numerację psalmów i nie numerował poszczególnych wersów. Początek wersetów wyodrębniał graficznie przez wysunięcie inicjalnych liter. W niektórych przywołanych w artykule cytatach wprowadzam układ graficzny niezgodny z oryginalnym zapisem pierwodruku, by odsłonić zabiegi związane z rytmiczną psalterzową prozą.

Wdał jem w posłuszeństwo suche skały tak iż, gdy jem było potrzeba, **obfitość** wody s nich płynęła. [78]

Rej dość często używa rzeczownikowych derywatów z przyrostkiem *-ość* również jako odpowiedników konstrukcji z przysłówkami (z *chełpliwością* ‘chełpliwie’, z *lekkością* ‘lecko’, z *pilnością* ‘pilnie’, z *poczciwością* ‘poczciwie’, z *radością* ‘radośnie’, z *roztropnością* ‘roztropnie’, z *trudnością* ‘trudno’, z *uczciwością* ‘uczciwie’, z *żałością* ‘żałośnie’). Taki stan rzeczy musiał przyczynić się do zwiększenia częstotliwości występowania tego typu formacji słowotwórczych, a zarazem sprzyjał ich grupowaniu w bliskim sąsiedztwie, co wyraźnie oddziaływało na rytmizację psalmicznego wersetu. Potwierdzają to wybrane przykłady: „[...] a też jem z **lekkością** a z wielką **trudnością** schodziły dni żywota ich” [78]; „A ja potym z **radością**, będąc wyzwolony, będę wysławiał imię Pana swego” [7]; „Boże a Boże najmożniejszy moj, z wielką **pilnością** zawždy Cię pragnie znaleźć dusza moja” [83]; „z **poczciwością** będę prosił u kościoła Twego świętego, mając baczenie na wielką **wielmożność** majestatu Twego” [5]. Szczegółowa ekscerpca wskazuje, że wyraźna skłonność pisarza do stosowania tej konstrukcji jako alternatywy dla przysłówka mogła wynikać także z możliwości wzbogacania jej o dodatkowy składnik w postaci przymiotnika *wielki*, który podkreślając wielkość i rozmiar opisywanych zjawisk, umożliwiał modyfikację treści zdania i pełnił funkcję hiperbolizującą. Rej chętnie z tej możliwości korzystał, o czym świadczy fakt, że takie rozbudowane konstrukcje pojawiają się w parafrazie dwukrotnie częściej niż wyrażenia bez przymiotnika. Oto wybrane przykłady: „z **wielką chełpliwością** złościwi chcą się zmocnić dobrem” [10]; „tego zawždy z **wielką lekkością** używali” [3]; „prze-glądają ścieżki z **wielką pilnością**” [17]; „Z **wielką pilnością** oczekawam, aby sie Pan moj raczył miłościwie okazać, a przy tem wysłyszeć prośby moje” [40]; „Boże a Boże najmożniejszy moj, z **wielką pilnością** zawždy Cię pragnie znaleźć dusza moja” [83]; „A z **wielką pilnością** a z weselim szukajcie tych przyczyn, jako byście błogosławili naszczęśliwiejsze imię [Boga – dop. D.K.]” [105]; „iściem powinien z **wielką pilnością** starać sie, abych Tobie dziękował za rozliczne dobrodziejstwo Twoje” [116]; „dni święte Twoje będą z **wielką poczciwością** obchodzić” [76]; „z **wielką poczciwością** dawajcie wielkie dzięki świętemu majestatowi Jego” [98]; „z **wielką poczciwością** chwałą imię Twoje” [119]; „ktorzy z **wielką poczciwością** kochają sie w Niem” [147]; „Bo z **wielką przedkością** nastrojone są ku zginieniu czasy jego” [90]; „z **wielką radością** wdawajcie sie w posłuszeństwo temu Panu” [2]; „ciężkość ran moich inem z **wielką radością** rozpowiadawali” [70]; „Z **wielką radością** wszyscy wysławiajcie Pana swego” [81]; „z **wielkimi radościami** dajcie chwałę Jemu” [98]; „czemu sie tak

barzo staram o to doczesne dobro, a **z wielką trudnością** i uciskiem swem” [49]; „czego wy **z wielkimi trudnościami** nabyć musicie, to temu darmo przypadnie, który sobie umie zasłużyć łaskę Pana swego” [127]; „aby byli pilnie chwalecy a **z wielką uczciwością** chwalebne imię Twe” [22]. Przymiotnik *wielki* potęguje cechę zawartą w semantycznej warstwie rzeczownika abstrakcyjnego niezależnie od tego, czy jest ona pozytywna, czy negatywna. Analiza kontekstowa wyekscerpowanych przykładów pozwala wnioskować, że widać tu świadomy zabieg poetycki, którego cel stanowi intensyfikację wartości uczuciowej wywoływanej opisywanymi obrazami, ma oddziaływać na wyobraźnię odbiorcy, zadziwiać go, wpływać na jego emocje. Nie bez znaczenia może być również fakt, że konstrukcje złożone traktowano ówczesnie jako środki kunsztowniejsze i wartościowe pod względem stylistycznym.

Przymiotnik *wielki* w sformułowaniach odnoszących się do Boga pełni również funkcję superlatywizującą: „abowiem On **z wielką pilnością** rozkazuje, abychmy byli wszyscy pilni świętej wolei Jego” [119]; „raczyłeś je wwieść z wielką chwałą a **z wielką pocziwością** z rozlicznemi narody Ciebie naśladowającemi aż na wysokości niebieskie” [68]; „niebo sprawiwszy **z wielką roztropnością**, ziemię nad wodami rozciągnął” [136].

Uważna lektura Rejowej parafrazy pozwala zauważyć jeszcze jedną interesującą tendencję w zakresie repartycji formacji rzeczownikowych z przyrostkiem *-ość* polegającą na wyraźnej skłonności pisarza do stosowania omawianych derywatów w liczbie mnogiej. Na 1400 wszystkich użyciu tego typu leksemów przypada blisko 300 poświadczzeń w liczbie mnogiej, co oznacza, że częściej niż co piąty tego typu rzeczownik pojawia się jako forma pluralna. Reprezentują one aż 52 hasła słownikowe, co przy liczbie 141 ogółu haseł tworzonych przez rzeczowniki z formantem *-ość* jest wartością znaczącą (37%). Formę liczby mnogiej tworzy Rej od następujących abstraktów: *błądność*, *burzliwość*, *ciemność*, *ciężkość*, *cierpliwość*, *czujność*, *dobrotliwość*, *dostojność*, *głębokość*, *łagodliwość*, *majątność*, *mądrość*, *młodość*, *mocność*, *możność*, *nawałność*, *niedbałość*, *nielubność*, *niewczesność*, *niewinność*, *obfitość*, *oblędlliwość*, *okrągłość*, *omyślność*, *osiadłość*, *pilność*, *powinność*, *powściągliwość*, *pożądliwość*, *proźność*, *przepadłość*, *przykrość*, *radość*, *sprośność*, *sprzeciwność*, *srogość*, *suchość*, *śmiałość*, *światłość*, *świętobliwość*, *trudność*, *uporność*, *wdzięczność*, *wielmożność*, *wilgotność*, *wnętrżność*, *wonność*, *wysokość*, *zastarzałość*, *złość*, *zwierzchność*, *żywność*. Niektóre derywaty z przyrostkiem *-ość* stosuje pisarz wyłącznie w liczbie mnogiej: *błądności* (1), *burzliwości* (2), *czujności* (1), *łagodliwości* (1), *niewczesności* (1), *oblędlliwości* (1), *powściągliwości* (1), *przepadłości* (1), formy *łagodliwości* ‘słabość’ oraz *przepadłości* ‘bardzo wielka głębia, przepaść’ zaś znane są tylko z Rejowego *Psalterza*: „aby **łagodliwości** ciała naszego a **chytrości** przeciwników

naszych i świata tego nas nie uwiodły” [125M], „a wszyscy **przepadłości** morskie są w wielkim strachu przed oblicznością Twoją i obłoki drżą przed Tobą z wielkim strachem” [77], potwierdzając tezę o niezwyklej produktywności formantu -ość, który tworzył formacje rzeczownikowe w sposób kategorialny, od każdego niemal przymiotnika. Zasadniczo kategorią liczby mnogiej nie obejmuje się rzeczowników abstrakcyjnych (wyjątek stanowią znaczenia mutacyjne [zob. Grzegorzczkowska, Puzynina 1979: 110]), więc tego typu użycia należy traktować jako celowe zamierzenie dla osiągnięcia efektu artystycznego. Bliższa lektura parafrazy pozwala dostrzec stylotwórczą wartość używanych przez Reja pluralnych form rzeczowników abstrakcyjnych. Przede wszystkim tego typu użycia cechujące się „dodatkowym ładunkiem informacji, obarczającym wskaźnik komunikacji językowej” [Skubalanka 1995: 66], wprowadzającym element mnogości, służą ekspresywności języka wypowiedzi. Można je zaklasyfikować jako wykładniki intensyfikacji i wartościowania, czasem również wykładniki nowości, np. w odniesieniu do rozwiązań nietypowych i zaskakujących. Trzeba zgodzić się z ustaleniami Ewy Ostrowskiej, która – badając Rejowy *Katechizm* – stwierdziła, że duża frekwencja liczby mnogiej w utworach pisarza ma związek z jego „upodobaniem do sytuacji bardziej panoramicznych, bogatych w efekty ilościowe” [Ostrowska 1961: 53]. Warto bliżej przyjrzeć się niektórym przykładom:

Ty, miły Panie, [...] racz miłościwie wyzwolić mnie w **niewinnościach** moich. [109]

[...] serce nasze jest zniewolone w **ciężkościach** grzechow naszych. [119A]

Lecz Pan Bog już był zaczął w myśli swej srogość k niem gniewu swojego, a snadź co przełożęnsze a prawie kwitnące w **młodościach** miedzy niemi jawnie gniewem swem wyniszczył. [78]

Widząc, miły Panie, uniżenie nasze a nędzę naszą, racz miłościwie odwrócić od nas srogość **nielubości** swoich. [136M]

Niechaj sie jedno ci zawstydzają, ktorzy sobie w tem rozkoszują, aby źle czynili, gdy będą lekkością przywleczeni, ktorzy sie pilnie starają, aby czynili **przykrości** niewinnemu. [35]

Coż sie dzieje, miły Panie, iż tak długo raczysz rozszerzać nad nami ty **srogości** swoje [...]. [74]

A snadź wy nędzni szaleni, którzyście snadź niemym zwierzętom podobni w **srogościach** swoich. [94]

A nie inaczej **złościami** swemi jako inemi wodami byliby zatopili nas, a jako przez bystrą rzekę przeprawuje się przez **uporności** ich dusza nasza [...]. [124]

[...] a snadź rzecz słusna, aby się każdy w **złościach** swych upętał. [9]

Uciekaj przed **złościami**, a staraj się na wszem, aby słuszne były sprawy twoje, naśladuj pokoju a gdzie możesz, z każdym go narodem używaj. [34]

A prawie nie inaczej jako twardem murem **złościami** swemi oparkanili miasto to tak, iż snadź żadnej ulice nie masz, w której by się sprzeczność nie mnożyła. [55]

Nic tem nie folguj, którzy są w **złościach** swoich zatwardzieli. [59]

A tak z tej przyczyny wy wszyscy, którzyście osiedli ziemię, z **wielkimi radościami** dajcie chwałę Jemu, a nie tylko swem głosem, ale i trąbami, i z organy, i ze **wszemi** inemi wesołymi sprawami.

I jakąkolwiek wymyśloną przyprawą ku czci Jego wyznawajcie wielką sprawę Jego, abowiemci snadź i morze, i rzeki społu się złączywszy, i góry, i **wszystek** okrąg świata z **wielkimi radościami** jawnie wyznawa dobrodziejstwo Jego. [98]

Zgromadzony materiał pokazuje, że zazwyczaj liczba mnoga abstraktów wprowadza efekt wyolbrzymienia, ma oddziaływać na emocje i uczucia odbiorcy. *Psalm* 98, będący hymnem ku czci Jahwe jako Króla wszechświata, zawiera wezwanie skierowane zarówno do wiernych, jak i całego stworzenia, by wielbili dzieła Boga z radością. Użyte w paralelnych wersetach sformułowania z **wielkimi radościami** dajcie chwałę Jemu oraz **wszystek okrąg świata z wielkimi radościami** jawnie wyznawa dobrodziejstwo Jego nie tylko wprowadzają element mnogości, ale również pełnią funkcję hiperbolizującą i waloryzującą, czemu sprzyja obecność wartościującej przydawki *wielki*. Wyrażenie z **wielkimi radościami** buduje obraz radości totalnej, spotęgowanej, wszechogarniającej, radości, w której uczestniczy nie tylko cała ludzkość, lecz także elementy przyrody: morze, rzeki, góry i **wszystek okrąg świata**. Mamy tu zatem do czynienia z wyraźną funkcją superlatywizującą, podkreślającą nadmiar. Wyekscerpowany materiał dowodzi, że zabieg polegający na łączeniu form pluralnych rzeczowników na *-ość* z przydawką *wielki* lub *wszystek* jest stosowany w *Psalterzu* dość często, gdyż takie wzbogacone wyrażenia dodatkowo służą

wyolbrzymieniu, powiększeniu, wzmocnieniu jakiejś cechy bądź właściwości, np.: „aby był czujny przeciw **wielkim ciężkościam** grzechow swoich” [3M]; „Zawždy oczy moje uprzedzają **wszytki** możne **czujności**, wzywając na pomoc Ciebie” [119]; „a **wszytki przepadłości** morskie są w wielkiem strachu przed oblicznością Twoją” [77]; [...] „ktorzy [sprzeciwnicy – dop. D.K.] by radzi w gniewie swem wbili na mię niewinnego **wszytki złości**, co ich na świecie” [55]; „Ano są barzo omylne powieści jego, acz **wszytki** fałszu pełne, a prawie **wszytkimi złościami** kipiące” [10].

Niekiedy pisarz wykorzystuje kategorię fleksyjną *nomina essendi* na -ość do subtelnego cieniowania znaczeń, jak w modlitwie po *Psalmie 129*, w której autor zwraca się do Boga z prośbą o łaskę *skromnej cierpliwości*, czyli ‘zdolności spokojnego znoszenia bólu i przeciwności, godzenia się z losem, wytrzymałości, wytrwałości’, której deficytu doświadcza człowiek w chwilach próby:

Daj, miły Panie, **skromną** w tem **cierpliwość** nam, abychmy to zrozumieli, iż żadna możność nam nic przeszkodzić by nie mogła, by nie było dopuszczenie święte Twoje, a gdy złe i dobre od Ciebie, Pana swego, wdzięcznie przymować będziemy, obaczywszy **cierpliwości** nasze, będziesz raczył oną wieczną radością obdarzyć nas, w której już snadź nigdy żadnej przekazki nie bywa. [129M]

Ta *skromna cierpliwość*, gdy przybiera postać codziennej praktyki moralnej, ulega intensyfikacji, co pisarz zdaje się sygnalizować poprzez użycie liczby mnogiej *cierpliwości*. Można ostrożnie przypuszczać, że w niektórych kontekstach liczba mnoga rzeczownika abstrakcyjnego nabiera dodatkowego znaczenia, odnoszącego się do szczególnie cenionej w chrześcijaństwie cechy etycznej utożsamianej z cnotą:

Abowiem oni nie przepuszczą niewinnemu człowieku, chocia go baczą w **cierpliwościach** jego. [109]

[...] rozradują sie sprawiedliwi z **cierpliwości** swoich, widząc wielmożność onę z wielkiej pracy nabytą [...]. [49]

Formy pluralne derywatów na -ość, gdy odnoszą się do Boga, zazwyczaj uwypuklają Jego atrybuty i nieograniczoną moc, potęgują cechy kryjące się w semantycznej warstwie określanego leksemu, wskazują na maksymalne natężenie danej cechy dodatniej. Jest to wyraźny zabieg służący superlatywizacji, który uwidacznia się choćby w następujących fragmentach:

Wszyscy prawem sercem wysławiajcie doskonałość Pana naszego za **dobrotliwości** Jego, abowiem kto jest, kto by właśnie mógł wyłożyć **wielmożności** Jego, a iż sie ni nacz inszego, jedno na wielkie dobrodziejstwa ściągają. [116]

I kto sie może wydziwować **możnościami** Twojem, ktore tu znamy jawnie w dziwnych sprawach Twoich na niebie i na ziemi, i jako dziwnem kstałem są od Ciebie i stworzony, i postanowiony wszytki rzeczy na niebie i na ziemi, ktore nam prawie dawają świadectwo o **wielmożnościach** Twoich? [104M]

I jakoby sobie mieli ważyć **dobrotliwości** Twe, za ktoremi potomkowie Adamowi kryjemy sie, będąc bezpieczni jako pod cieniem skrzydł wielmożności Twojej. [36]

Z ktorej bych ja przyczyny śpiewał pienie, wysławiając niesłychane **dobrotliwości** Jego. [40]

Rej stosunkowo często w apostrofach kierowanych do Jahwe oraz we fragmentach wychwalających Jego dobroć i miłosierdzie posługuje się sformułowaniami wzbogaconymi o wartościujące przydawki, które intensyfikują efekt hiperbolizacji w przedstawieniu Istoty Najwyższej. I tak Bóg nazywany jest *rozmnożycielem wszelakich dobrotliwości na niebie i na ziemi* [149M], określany jako *wyniesiony nad wszystkie wysokości nieba* [108], Jego *dobrotliwości* są zazwyczaj *dziwne* ‘cudowne, niezwykle’ [103M], *niesłychane* ‘niezdarzające się, niebywałe, niespotykane’ [40], *niezmożne* ‘wielkie, ogromne, niemożliwe do osiągnięcia dla człowieka’ [51], *rozmaite* [44]. Warto zauważyć, że leksem *niezmożny* należy do osobliwości Rejowego języka, SPXVI notuje tylko dwa poświadczenia w XVI-wiecznej polszczyźnie, poza parafrazą *Psalterza* pojawia się on pod koniec stulecia w poezji Mikołaja Sępa-Szarzyńskiego, co dowodzi, że pisarz nie wahał się korzystać z nowatorskich rozwiązań. Nasycanie tekstu epitetami akcentującymi wielkość, bezmiar, nieopisywalność, nieokreśloność i różnorodność opisywanych przymiotów Boga ma zadziwiać odbiorcę i wpływać na jego uczucia.

Nierzadko twórca decyduje się na umieszczenie pluralnych form *nomina essendi* w bliskim sąsiedztwie, potęgując efekty ilościowe:

Wspomożycielu nasz we **wszech nawałnościach** upadkow naszych, Boże, wspomniawszy na boskie **dobrotliwości** Twoje, racz miłościwie wyzwalać nas od takich przypadkow, ktore by Tobie miały obrzydzić dusze nasze [...]. [70M]

Boże wszechmogący nasz, któryś jest nad wsze ine wyniesiony w **możnościach**, straszliwy w rozprawach, a zwłaszcza siedząc na srogiem miejscu prawej ręki Boga Ojca swego, nie racz, miły Panie, rozciągać nad nami **srogości** swoich [...]. [47M]

I owszem okaż, miły Panie, jakiś jest, a jako ważne **możności** Twoje, abychmy tym chętniejszy byli opiewając wysławiać **wielmożności** twoje. [21]

Snadź nawiętszej chwały nasz Pan godzien z **wysokości** dziwnych niebieskich swoich, a tak chwalcie Go nie tylko proste stworzenie Jego, ale i anieli, i wszystkie ine **możności** niebieskie prze dziwne sprawy Jego. [148]

Ostatnie dwa cytaty odsłaniają kolejną wyraźną tendencję stylistyczną związaną z celową rytmizacją tekstu i kształtowaniem jego struktury intonacyjno-brzmieniowej. Zabiegi te miały na celu nie tylko łagodzenie szorstkości epickiej narracji i przełamanie monotonii rozbudowanych struktur składniowych, lecz także – w pewnym sensie – naśladowanie zewnętrznych cech hebrajskiej poezji psalmicznej: jej melodyjności, rytmiczności oraz oralności⁸. Pisarz umiejętnie operuje szykiem wyrazów, umieszczając derywaty odprzymiotnikowe z przyrostkiem *-ość* w paralelnych pozycjach członów składniowych, co pozwala mu w pełni wydobyć ich walory brzmieniowe. Tożsamość końcówek fleksyjnych (*możności* – *wielmożności*, *wysokości* – *możności*) dodatkowo eksponuje wewnętrzne rymy sufiksally-fleksyjne⁹. Formy wyrazowe rymujące się w ten sposób nie zawsze występują na końcach członów składniowych, lecz mimo to wyraźnie i zauważalnie kształtują rytmikę wersu. Tego rodzaju zamierzona organizacja foniczna tekstu, oparta na wykorzystaniu derywatów zakończonych na *-ość*, pojawia się w *Psalterzu* z dużą regularnością i zdaje się pełnić funkcję jednej z kluczowych reguł poetyckiego warsztatu Reja. Oto wybrane przykłady:

A tą **możnością** umocniłeś gory i wniwecz je możesz obrocić,
morze i **wszytki burzliwości** jego są w posłuszeństwie Twojem,
a tak i **wszytki możności** wszelakiego ludu słabe są przed **możnością** Twoją. [65]

8 Problematyka rytmizacji psalterzowej prozy została szczegółowo scharakteryzowana w innym miejscu, dlatego w niniejszym artykule ograniczam się do przywołania przykładów związanych z repartycją rzeczowników tworzonych formantem *-ość*, które nie były przedmiotem wcześniejszych analiz [zob. Kowalska 2013: 247–296; 2018].

9 Według Władysława Lubasia, rymy sufiksally-fleksyjne to takie rymy, w których: „przestrzeń rymową zapełniają sufiksy wyrazów motywowanych o identycznej funkcji semantycznej i końcówki fleksyjne” [Lubaś 1992: 127].

Jedno Ty ogarni mnie prawdą **sprawiedliwości** Twojej, tedy ja snadnie przeniknę na górę **świętobliwości** Twojej naznaczoną, a snadź prawie do samych **wnętrznosci** pałaców Twoich. [43]

Ale acz bych ja uszedł od tych burzących **nawałności**,
jednak mi dziwno, miły Panie,
iż Ty tak długo cierpisz tym językom,
ktorem ja zastał w mieście tem prawie każdy pełen **łściwości**. [55]

Acz rozmaite wodne **możności** podniosły szumne **burzliwości** swoje,
ale On snadnie to uskromić **może wielmożnością** swoją,
ktore On wszyscy **głębokości** morskie opanował. [93]

Wszyscy prawem sercem wysławiajcie doskonałość Pana naszego za **dobrotliwości** Jego, abowiem kto jest, kto by właśnie mógł wyłożyć **wielmożności** Jego [...]. [106]

A On z onych **obłądliwości** ich przywiodł je z łaski swej k temu, iż zrozumieli drogę, która je miała do **osiadłości** ich słusznych doprowadzić,
izażby też to im właśnie nie przystało za takie dobrodziejstwa
wysławować **świętobliwości** imienia Jego.
A napełnili myśli ich aż prawie do **sytości** rzeczami im pożądanymi
i prawie wyswobodził dusze ich z onych **ciemności** prostoty ich [...]. [107]

A ja będę wysławiał **możności** Twoje i wyznawał **dobrotliwości** Twoje [...]. [109]

Abowiemeś Ty, chodząc po rozlicznych drogach,
napileś sie wielekroć wody rozlicznych **przykrości**,
a przeto też głowa będzie Twoja poważnie wyniesiona
nad wszystkie inne **możności**. [110]

[...] w **niebytności** Twojej przedsię okazujesz **dobrotliwości** swoje [...]. [111]

Bowiem i **srogość** wszystka morska jest w posłuszeństwie Jego,
i **suchość** ziemie jest w poruczeństwie tegoż. [95]

A owszem ony wszystkie dziwne **możności** spraw Twoich,
a pamiątkę **wielmożności** i **sprawiedliwości** Twoich
obfitemi słowy mieliby wspominać [...]. [145]

Warto zauważyć, że taką rytmizowaną prozę spotykamy również w autor-
skich modlitwach Reja umieszczanych po każdym psalmie:

Wszchemogący nasz miły Panie,
ktorego początek niewiadomy,
ktorego **szerokość** nieogarniona,
ktorego **możność** niezwyńczona,
sprawiedliwość nieomylna,
dobrotliwość nieskończona,
ktoryś tak umiłował człowieka, żeś go przezwał synem swoim,
bratem swoim, a prawie przebranem stworzeniem swoim [...]. [150M]

Wysłuchawszy wołanie nasze, nasz miły Panie,
racz wybawić nas z owych **ciemności** a **przepaści** prostoty naszej,
z ktorej wpadamy w **głębokości** grzechow naszych,
a umocniwszy w nas naukę zakonu Twego świętego,
obroć na drogę sprawiedliwą oczy nasze,
abowiem kto inszy nas z tej **obłądności** wybawić może,
gdyż snadź nad **wielkość** włosow naszych rozszerzyły sie **złości** nasze,
jedno Ty sam, będąc Panem a stwórcykiem i łaskawym opiekunem naszym.
[40M]

[...] racz w **stałości** zachować myśli nasze,
aby **łagodliwości** ciała naszego
a **chytrości** przeciwnikow naszych i świata tego nas nie uwiodły. [125M]

W celowej instrumentacji psalterzowej prozy, wykorzystującej zabieg aliteracji, należy szukać genezy częstych w *Psalterzu* połączeń wyrazowych tworzo-
nych przez dwa derywaty z przyrostkiem -ość: *możność obliczności* [75], *srogość
niełubości* [136M], *obfitość żywności* [126], *osiadłość wielkości* [105], *możność
zwierzchności* [110], *z powinności miłości* [119]. Za charakterystyczną właści-
wość stylistyczną Reja należy uznać również szeregowo zestawienia derywatów
tworzonych formantem -ość: *miłość i sprawiedliwość* [119M], *możność i srogość*
[125], *niskość a sprośność* [144M], *poczciwość i sprawiedliwość* [112], *sprawiedli-
wość a niewinność* [7], *śmiałość i możność* [10A], *świętobliwość i możność* [114],
wielmożność i dobrotliwość [107], *wielmożność i sprawiedliwość* [145], *wielmoż-
ność i wysokość* [113], *złość a ciężkość* [129]. *Nomina essendi* w takich parach
wyrazowych najczęściej były dobierane na zasadzie podobieństwa, czasem
dopełnienia opisywanej cechy bądź zespołu cech, ułatwiały wydobycie znaczeń

synonimicznych oraz znaczeń powstałych w wyniku skrzyżowania pól semantycznych. Tego typu kumulacja abstrakcyjnych rzeczowników oprócz ewidentnych walorów brzmieniowych służy również hiperbolizacji i wzmacnia ekspresywność wypowiedzi, a jednocześnie jest przejawem sprawności językowej pisarza.

Przeprowadzone obserwacje związane z repartycją w Rejowej trawestacji *Księgi Psalmów* formacji rzeczownikowych z formantem *-ość* pozwalają wnioskować o świadomym wykorzystywaniu przez pisarza tego typu abstraktów do kreowania warstwy stylistyczno-językowej prozatorskiego przekładu, zwłaszcza że w XVI wieku przekład *Psalterza* pojmowano jako twórczość artystyczną. W dotychczasowych opracowaniach badacze upatrywali przyczyn wysokiej frekwencji rzeczowników z przyrostkiem *-ość* w XVI-wiecznych tekstach przede wszystkim w samej strukturze derywatów. Podkreślano, że formacje te cechowały się znacznym stopniem abstrakcyjności i w polszczyźnie XVI-wiecznej, szczególnie w jej pierwszej połowie, postrzegano je jako bardziej wysublimowane, prestiżowe i właściwe stylowi wysokiemu [zob. Mróz-Ostrowska 1962: 303, 310]. Jednak bliższy ogląd warstwy językowej badanego zabytku pozwala wnioskować, że wyraźne preferencje Reja do stosowania tego rodzaju formacji rzeczownikowych mogły mieć głębsze motywacje stylistyczne. Użycie derywatów na *-ość* sprzyjało celowemu kształtowaniu warstwy semantycznej psalterzowego tekstu, służyło bowiem nie tylko unikaniu konkretyzmu i nadmiernego realizmu, lecz także wprowadzało uniwersalny, ponadczasowy charakter wypowiedzi, wzmacniało funkcję ekspresywną języka i pozwalało na hiperbolizację oraz superlatywizację przekazu, w wyraźny sposób oddziałując na emocje odbiorcy. Równocześnie derywaty te pełniły istotną funkcję w kształtowaniu rytmiczno-intonacyjnej struktury tekstu – imitującej cechy hebrajskiej poezji psalmicznej. Rej świadomie grupował formacje jednorodne pod względem budowy słowotwórczej oraz starannie rozplanowywał ich pozycję w szyku zdania, eksponując ich walory brzmieniowe i wzmacniając efekty foniczne poprzez tożsamość końcówek fleksyjnych. Preferencje autora w zakresie doboru form słowotwórczych i fleksyjnych, w tym upodobanie do pluralnych postaci rzeczowników abstrakcyjnych, świadczą o jego wyjątkowym wyczuciu stylistycznym i pozwalają postrzegać go jako artystę słowa, świadomie kształtującego warstwę stylistyczną przekładu z uwzględnieniem potencjału systemu językowego XVI-wiecznej polszczyzny.

Bibliografia

Źródła

Rej Mikołaj (1543), *Psalterz Dawidów, który jest prawy fundament wszytkiego pisma krześcijańskiego, teraz nowo prawie na polski język przełożon, acz nie jednakością słów, co być nie może, ale iż wždy położenie rzeczy w każdym wierszu według łacińskiego języka sie zamyka*, Kraków, egzemplarz Biblioteki Uniwersyteckiej Erlangen-Nürnberg: <https://tiny.pl/rnit29jp> [dostęp: listopad 2024–marzec 2025].

Słowniki (wraz ze stosowanymi skrótami)

SPXVI – Mayenowa Maria Renata i in., red. (1966–2016), *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 1–38, Warszawa, też elektroniczny indeks wszystkich haseł: <https://spxvi.edu.pl> [dostęp: wielokrotnie listopad 2024–marzec 2025]

Literatura

Grybosiova Antonina (1994), *Staropolskie rzeczowniki typu nieużytność, kłamliwość, suchość w analizie synchronicznej*, „Poradnik Językowy”, z. 5–6, s. 29–34.

Grzegorzczkova Renata (1982), *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*, Warszawa.

Grzegorzczkova Renata, Laskowski Roman, Wróbel Henryk, red. (1984), *Morfologia*, Warszawa.

Grzegorzczkova Renata, Puzyninia Jadwiga (1979), *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime*, Warszawa.

Jaros Violetta (2007), *Analiza językowa nomina essendi w wybranych pismach naukowych Joachima Lelewela*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Seria: Filologia Polska – Językoznawstwo”, z. 6, s. 37–48, <https://tiny.pl/6co89so3> [dostęp: grudzień 2024]

Kawyn-Kurzowa Zofia, *Język Filomatów i Filaretów. Przyczynek do dziejów języka polskiego XIX wieku. Słowotwórstwo i słownictwo*, Wrocław.

Kowalska Danuta (2010), *Funkcjonowanie słowotwórczych rzeczownikowych szeregów synonimicznych w „Psalterzu Dawidowym” Mikołaja Reja*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, t. 55, s. 121–136.

Kowalska Danuta (2013), *Sztuka słowa Mikołaja Reja. Studium stylistycznojęzykowe „Psalterza Dawidowego”*, Łódź.

Kowalska Danuta (2018), *O rytmiczności prozatorskiej parafrazy Psalterza Dawidowego Mikołaja Reja*, w: *Filologia jako porządkowanie chaosu. Studia nad językiem i tekstem. Ad honorem professoris Marci Cybulski*, red. Ewa Woźniak, Anna Lenartowicz-Zagrodna, Łódź, s. 145–159. DOI: <https://doi.org/10.18778/8142-402-8>.

- Kowalska Danuta, oprac. (2022), *Rej Mikołaj, Psalterz Dawidów (1543). Opracowanie i transkrypcja zabytku*, Łódź.
- Kwaśniewska-Mżyk Krystyna (1979), *Język Franciszka Karpińskiego*, Warszawa.
- Lubaś Władysław (1992), *Renesansowe tradycje i barokowe innowacje w polskiej rymice XVII wieku*, w: *Barok w polskiej kulturze, literaturze i języku*, red. Marian Stępień, Stanisław Urbańczyk, Warszawa–Kraków, s. 121–129.
- Mróz-Ostrowska Ewa (1962), *Rzeczowniki z przyrostkiem -ość w języku XVI wieku*, w: *Odrodzenie w Polsce*, t. 3, cz. 2, red. Maria Renata Mayenowa, Zenon Klemensiewicz, Warszawa, s. 303–500.
- Ostrowska Ewa (1961), *Studia nad Rejem. Katechizm z r. 1543 dziełem Reja*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze”, z. 4, s. 27–107.
- Rospond Stanisław (1949), *Studia nad językiem XVI wieku*, Wrocław.
- Satkiewicz Halina (1969), *Produktywne typy słowotwórcze współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
- Skubalanka Teresa (1995), *O ekspresywności języka*, w: *taż, O stylu poetyckim i innych stylach języka*, Lublin, s. 59–67, <https://tiny.pl/bsrzs1x8> [grudzień 2024].
- Szczaus Agnieszka (2005), *Rzeczownikowe synonimy słowotwórcze w polszczyźnie XVI wieku*, Szczecin.
- Węgier J. (1972), *Język Franciszka Bohomolca*, Poznań.

dr hab. Danuta Kowalska, prof. UŁ – Zakład Historii Języka Polskiego, Instytut Filologii Polskiej i Logopedii, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki; zainteresowania badawcze: historia języka polskiego, stylistyka historyczna, polszczyzna przekładowa tekstów biblijnych, język pisarzy, problematyka językowego obrazu świata.